

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन परिपत्रक क्रमांक सीडीआर-1097/प्र.क्र. 46/97/11,
मंत्रालय, मुंबई 400 032, दिनांक 18 नोव्हेंबर 1997.

शासन परिपत्रक

विभागीय चौकशी नियम पुस्तिका (चौथी आवृत्ती), 1991 मधील परिच्छेद 4.2 मध्ये फौजदारी कार्यवाहीच्या तुलनेत विभागीय कारवाई करण्याबाबत स्पष्ट सूचना देण्यात आलेल्या आहेत. फौजदारी खटला दाखल केला असला तरीही विभागीय चौकशी आदेशित करता येऊ शकते. शासनाच्या असे निर्दर्शनास आले आहे की, शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांचे विस्तृद फौजदारी खटला दाखल करण्यात आल्यावर, मात्र त्यांच्यावर विभागीय चौकशी आदेशित करण्यात येत नाही. फौजदारी खटल्याचा निर्णय लागण्यास बराच कालावधी लागतो व त्यामुळे संबंधितांवर तात्काळ कारवाई करणे शक्य होत नाही. विभागीय चौकशी नियम पुस्तिकेतील परिच्छेद 4.2 खाली नमूद केल्यानुसार पुन्हा उंदधृत करण्यात येत आहे. त्यातील तिस-या पर्यायानुसार फौजदारी खटला भरण्याबोरोबरच विभागीय चौकशीही आदेशित करण्यात यावी.

"4.2 फौजदारी कार्यवाहीच्या तुलनेत विभागीय कारवाई - संबंधित कर्मचा-यावर प्रथम शिस्तभंगाची कारवाई करण्याची व नंतर फौजदारी खटला भरण्याची शासनास मोकळीक आहे, अथवा शासन प्रथम फौजदारी खटला भरून आणि त्याच्या निर्णयाची वाट पाहून दोषसिद्धी निश्चित झाल्यानंतर वर्तणुकीच्या आधारावर शिक्षा करण्याबाबत कार्यवाही करू शकेल. शासन तिसरा पर्याय म्हणून एकाच वेळी फौजदारी कार्यवाहीबोरोबर विभागीय कारवाई करण्यास प्रारंभ करू शकेल. प्रत्येक प्रकरणात प्रथम फौजदारी कार्यवाही करण्याचे बंधन शासनावर नाही, ही कायदेशीर परिस्थिती आहे. परंतु विभागीय प्राधिका-यांनी विभागीय कारवाई सुरु करण्यापूर्वी, खटला दाखल करणे व निर्णयाची प्रतीक्षा करणे उचित ठरेल. याचा आणखी एक फायदा असा की, शासकीय कर्मचारी फौजदारी दोषारोपात प्रत्यक्ष सिद्धापराधी ठरल्यानंतर त्याच्यावर विभागीय कारवाई करण्याची आवश्यकताच राहणार नाही: म्हणून प्रत्येक व्यक्तिगत प्रकरणातील सर्व, संबंध बाबी लक्षात घेतल्या पाहिजेत आणि फौजदारी खटल्याबोरोबरच शिस्तभंगविषयक कार्यवाही करावयाची असेल तर जाणीवपूर्वक दृष्टीकोन स्वीकारणे आवश्यक आहे. एखाद्या प्रकरणात गंभीर स्वरूपाचे दोषारोप असतील आणि त्यात सबळ पुरावा असेल, तर विभागीय कार्यवाहीही चालू ठेवावी म्हणजे लोकसेवकाच्या गैरवर्तणुकीबद्दल त्वरित निष्कर्ष काढता येईल आणि त्याची पुढील सेवा चालू ठेवण्याबाबतही अंतिम निर्णय घेता येईल. खटला चालू असतानाच विभागीय चौकशीही चालू करावी किंवा कसे या प्रश्नाचा विचार करण्यासाठी सर्वांत चांगली वेळ म्हणजे खटला भरण्यास मंजुरी देण्यात येते, ती होय. त्या टप्प्यावर सर्व दस्तऐवज उपलब्ध असतात आणि मूळ दस्तऐवजाच्या फोटोस्टॅट प्रती किंवा मूळ प्रती चौकशी करणा-या प्राधिका-मासमोर ठेवणे हे कठीण काम नाही. दोषारोपित अधिका-याने एकदा मूळ कागदपत्रे मान्य केल्यानंतर चौकशी करणा-या अधिका-याने आणि/किंवा दोषारोपित अधिका-याने यथोचितरित्या साक्षांकित केलेल्या दस्तऐवजांच्या फोटोस्टॅट प्रती पुढील विभागीय कार्यवाहीच्या प्रक्रियेच्या वेळी वापरात आणता येतील. कारण दस्तऐवजांच्या फोटोस्टॅट प्रती पुढील विभागीय कार्यवाहीच्या प्रक्रियेच्या वेळी वापरात आणता येतील. कारण न्यायालयीन कार्यवाहीच्या वेळी मूळ प्रती आवश्यक असतात. आणखी असे की, अपील न्यायालयाच्या निर्णयासाठी शासनाने वाट पाहण्याची आवश्यकता नाही. याबाबतीत संविधानाच्या अनुच्छेद 311 च्या खंड (2) दुस-या परंतुकान्वये निर्बंध घालण्यात आलेला नाही. परिणामी शासनाने विभागीय कार्यवाही सुरु करणे समर्थनीय ठरेल आणि केवळ द्रायल कोर्टात सिद्धापराध ठरलेल्या कर्मचा-यास त्याच्या वर्तणुकीच्या आधारावर शिक्षा करता येईल. तथापि, जेथे अपील न्यायालयाकडून द्रायल न्यायालयातील अपराधी सिद्धी रद्द ठरविण्यात आली असेल तर केलेल्या शिक्षेचा प्रभाव ताबडतोब कमी होईल आणि परिस्थितीचे पुनर्विलोकन करणे शासनावर बंधनकारक असेल."

(वृ. गा. प.)

वरील सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करण्यात येईल याची खबरदारी घेण्यात यादी:

ज. द. ठाकूर,
अवर सचिव.

प्रति

राज्यपालांचे सचिव,
मुख्य मंत्र्यांचे सचिव / उप मुख्य मंत्र्यांचे सचिव,
शासनाचे सर्व, अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव,
सर्व मंत्री व राज्यमंत्री यांचे स्वीय सहाय्यक,
* प्रबंधक, उच्च न्यायालय, मूळ शाखा, मुंबई,
* प्रबंधक, उच्च न्यायालय, अपील शाखा, मुंबई,
* प्रबंधक, लोक आयुक्त व उप लोक आयुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई,
* सचिव, महाराष्ट्र विधानसभा सचिवालय, मुंबई,
* सचिव, महाराष्ट्र विधानपरिषद सचिवालय, मुंबई,
* सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई,
सर्व मंत्रालयीन विभाग,
महासंचालक माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय,
सर्व मंत्रालयीन विभागांच्या नियंत्रणाखालील सर्व विभाग प्रमुख.
-----
* पत्राने.